DOI: 10.5507/sth.2026.003

# Dynamika náboženské a církevní politické agendy v demokratickém prostředí Republiky československé a České (Československé) republiky po roce 1989*

Tomáš Jarmara
Martin Jemelka
Ladislav Mrklas

Tato studie se zaměřuje na analýzu náboženské a církevní agendy, které politické strany prosazovaly v demokratickém prostředí Republiky československé (1918–1938) a poté po roce 1989 v Československé, respektive České republice. Předmětem komparativního zkoumání jsou zejména postoje politických stran v oblasti náboženských, nábožensky motivovaných a církevních témat, dále příklady aktivního politického angažování náboženských představitelů a prosazování náboženských témat na vládní či parlamentní úrovni. Výklad je primárně zaměřen na vývoj v českých zemích. S ohledem na historické i institucionální postavení římskokatolické církve se soustředí zejména na ni, byť zohledňuje také další církevní subjekty. Studie, která se zabývá více než pěti dekádami vývoje akcentuje klíčové a typicky se opakující události, děje a jevy, které mají dostatečnou vypovídací hodnotu, a umožňují tak odpovědět na hlavní otázky tohoto výzkumu.

* Tato studie vznikla v rámci projektu *Náboženská a církevní mobilizační politická agenda v období první republiky a po roce 1989: témata a komparace.* GAAA – Grantová agentura Aurelia aurea/2024. No.123_GAAA_2024.

## Úvod

Napříč dějinami moderní české státnosti se vinou otázky související s postavením náboženských společenství ve státě a společnosti.[1] Některé z těchto otázek se dotýkají aktivní role náboženství a církví, jiné jsou spíše konfesně, či naopak protinábožensky orientovány. Vztah náboženství, politiky a jejich reprezentantů tak dlouhodobě představuje významné téma moderních českých dějin a dějin myšlení. Setrvačnost některých debat poukazuje na klíčovou duchovní, kulturní, ale i politickou roli náboženských společenství, jejichž vliv se proměňoval v závislosti na aktuální společenské, právní či ideologické situaci. V československém a českém prostředí se artikulování náboženské tematiky často prolínalo s hledáním rovnováhy mezi sekularismem a přítomností náboženství ve veřejném diskurzu a prostoru. Demokratickou, byť zpočátku emocionálně vypjatou prvorepublikovou diskusi o vztahu mezi státem a církvemi[2] přerušila represivní politika národního a státního socialismu. Po roce 1989 se náboženské společnosti pokusily redefinovat svou roli v demokratické společnosti. Nebylo to ale bez kontroverzí. Dodnes jsou proto opakovaně nastolovány otázky související s rolí náboženských společenství v laickém státě a s hájením jejich zájmů politickými stranami v sekulární společnosti.[3]

Vztah mezi náboženskými společenstvími, státem, státností a národnostmi se v demokratických podmínkách po roce 1918 a 1989 promítal do prosazování náboženských témat a zájmů v politice a veřejném prostoru. Při zakládání československého státu hrála v české části společnosti zásadní roli Masarykova vize obnovy státu, vycházející z reformačního pohledu na české dějiny.[4] Husitské hnutí, Bílá hora a rekatolizace tvořily

---

1 Srov. Stanislav Balík – Vít Hloušek – Jan Holzer – Jakub Šedo, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2011; Miroslav Kunštát – Jaroslav Šebek – Hildegard Schmoller (ed.), *Církve, náboženství a politika v Československu a Rakousku ve 20. století*, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2020.

2 Tábory ve smyslu Jiří Malíř, „Systém politických stran v českých zemích do roku 1918," in *Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I. Díl: Období 1861–1938*, Jiří Malíř – Pavel Marek a kol., Brno: Doplněk, 2005, s. 17–58.

3 Petr Fiala, *Laboratoř sekularizace: Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: Český případ*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

4 Srov. Petr Čornej, „Jan Hus v proměnách šesti století," *Studia Theologica* 17, č. 4 (2015): 19–35.

základ reformační interpretace českých dějin.[5] Masarykova exkluzivní interpretace českých dějin se stala dominantní politickou koncepcí budování nového státu. Selektivní přístup k dějinám dlouhodobě oslaboval legitimitu a postavení římskokatolické církve, jíž liberální část společnosti (neoprávněně) vyčítala popírání češství odmítáním Husova odkazu.[6] Symbolické konflikty se snadno přelévaly do každodenní politiky a praktických témat, jež se dotýkala rodinného a manželského práva či vzdělávacího systému. Latentní antiklerikalismus části české společnosti akceleroval s nástupem státního socialismu. Po únoru 1948 komunisté rozpoutali systematickou represivní politiku proti římskokatolické církvi, kterou doprovázela intenzivní protináboženská propaganda. Navazovala na tradice prvorepublikového bezvěrectví a volnomyšlenkářství[7] a na antináboženskou/antikatolickou rétoriku první republiky.[8] Podstatná část československé veřejnosti těmto útokům pasivně přihlížela.[9]

Posun ve vnímání náboženských společenství českou veřejností přinesl listopad 89 a jemu předcházející kanonizace Anežky Přemyslovny. Deklaratorní přihlášení se katolické hierarchie ústy kardinála Tomáška k demokratizačnímu procesu[10] nebo angažování Václava Malého v listopadových událostech přinesly dočasné smíření mezi náboženskými společenstvími v čele s Církví římskokatolickou a českou veřejností. Rychlý pád komunismu umožnil obnovení náboženské svobody a rehabilitoval roli náboženství ve společnosti, včetně posílení prestiže náboženských institucí.[11] Desetiletí izolace náboženských společenství od veřejného života si však vybrala svou daň, ať již v komunikaci s veřejností, médii

---

5 T. G. Masaryk, *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*, Praha: Masarykův ústav AV ČR; Ústav T. G. Masaryka, o. p. s., 2000, s. 6–7.

6 Srov. Miloš Trapl, „František X. Halas o vztahu T. G. Masaryka k římskokatolické církvi," *Studia Theologica* 19, č. 4 (2017): 31–39.

7 Martin Jemelka, „Sociálnědemokratické bezvěrecké hnutí na meziválečném Ostravsku," in *Ostrava: Příspěvky k dějinám Ostravy a Ostravska* 26, ed. Blažena Przybylová, Ostrava: Tilia, 2012, s. 135–165.

8 Martin Jemelka – Jakub Štofaník, *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů: Náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích (1918–1938)*, Praha: Academia, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i, 2020.

9 K tématu dopadů sekularizace v českých zemích v době po roce 1918 srov. Miloš Trapl, „Obranný zápas politického katolicismu," in *Český politický katolicismus 1848–2005*, Petr Fiala a kol., Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 183–195.

10 Jan Hartmann – Bohumil Svoboda – Václav Vaško (ed.), *Kardinál Tomášek: Svědectví o dobrém katechetovi, bojácném biskupovi a statečném kardinálovi*, Praha: Zvon, 1994, s. 148.

11 Srov. Tomáš Jarmara, „Wpływ religii jako społecznie kulturalnego fenomenu na rozwój polityczny w Republice Czeskiej po roku 1989," in *Państwo – społeczeństwo*

nebo politickými institucemi. Církve musely nově definovat své místo v etablujících se demokratických poměrech. Opět byly konfrontovány s politickou agendou, kterou nastolil již meziválečný stát, jako bylo například rodinné a manželské právo či vzdělávací systém. Jak si ukážeme v této studii, stará témata ožívala často v nových kontextech.

## 1. Republika československá (1918–1938)

Významná část témat, která naplňovala prvorepublikovou diskuzi o postavení náboženských společenství ve státě a o náboženských otázkách obecně, vyvěrala ze silně působící štěpicí linie (*cleavage*) stát versus církev, tedy z funkcionální dimenze procesů národní revoluce, zformulované Steinem Rokkanem.[12] Hlavním tématem po roce 1918 byla zásadní otázka právního postavení a hospodářského zabezpečení činnosti náboženských společenství. V nově vzniklé Republice československé (RČS) se církve musely vypořádat s novou situací: katolická církev ztratila svůj privilegovaný status a byla nucena vyjednávat svou pozici v konfesně neutrálním a pluralitním státě a jeho demokratickém politickém systému. Tento proces zahájila diskuze o odluce církví a státu. Stala se významným politickým tématem celé RČS.

Oficiální linie církevních organizací v čele s římskokatolickou církví se soustředila na zachování alespoň částečné finanční podpory ze strany státu. Katolická církev jako největší náboženská instituce čelila kritice ze strany některých politických stran, především národních demokratů a socialistů, sociálních demokratů a později i komunistů, kteří prosazovali omezení jejího vlivu na veřejné a politické záležitosti. Současně se vyostřoval konflikt mezi liberálně protiklerikální částí společnosti a katolickou církví, který měl kořeny již ve starém režimu.

Specifickou roli hrála nově vzniklá náboženská společenství, například Církev československá, která vzešla v roce 1920 z reformního

– *religia we współczesnej Europie*, ed. Maciej Mróz – Tomasz Dębowski, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009, s. 188–201.

12 Srov. Stanislav Balík – Otto Eibl, „Proměny postojů českých politických stran ke vztahu církví a státu v průběhu 19. a 20. století," *Sociální studia* 10, č. 3 (2013): 107–131, zde s. 108. K tématu konfliktních linií více: Vít Hloušek – Lubomír Kopeček, *Konfliktní demokracie: Moderní masová politika ve střední Evropě*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 34–54.

katolicismu a těšila se podpoře části politických elit.[13] Nezanedbatelnou, byť podstatně slabší roli, než si sama přála a než jakou podle některých tvůrců nové státnosti a nové státní ideje v čele s prezidentem Masarykem měla hrát, sehrála Českobratrská církev evangelická, jež de facto na národním principu sjednotila hlavní české evangelické církve – augšpurskou (luterskou) a reformovanou (kalvínskou).[14] Výčet by nebyl úplný, kdybychom nepřipomněli další náboženská společenství, jež ovlivňovala vývoj nového státu: Německou evangelickou církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Slezskou církev evangelickou augšpurského vyznání a další denominace působící na Slovensku (převážně maďarští reformovaní, pravoslavná církev). Zmíněni by měli být i židé, ať už je chápeme více nábožensky, nebo sekulárně (sionisticky).[15]

Klíčová agenda náboženských společenství zahrnovala nejen otázky spojené s financováním nebo vzděláním (výuka náboženství ve školách), ale i s ochranou církevního majetku, sekularizací manželského a rodinného práva či svátkovou politikou. Některé strany v parlamentu navrhovaly vyvlastnění církevního majetku a jeho převedení do veřejného vlastnictví, což vedlo přirozeně k ostrému odporu římskokatolické církve. Velkou výzvou pro náboženská společenství bylo prosazování vlastní agendy na parlamentní půdě. Politické strany, které měly blíže k církvím jako Československá lidová strana (ČSL) a další katolické strany národnostního typu, byly sice aktivní v otázkách obrany církevních zájmů, avšak ve větších koalicích často zůstávaly osamoceny. Přesto právě ČSL sloužila jako klíčový prostředník mezi římskokatolickou církví a státem. Její vliv rostl tím, že dokázala nepřímo posouvat programové pozice svého největšího konkurenta, jímž byla po celou dobu meziválečné republiky agrární strana.[16] Jak si ukážeme, významným faktorem

---

13 Srov. Zdeněk R. Nešpor, „Sto let Českobratrské církve evangelické a Církve československé (husitské): Náboženské organizace, společenská poptávka a racionalita řízení," *Český časopis historický* 116 (2018): 1059–1078; respektive Ferdinand Peroutka, *Budování státu. III.: 1920*, Praha: Lidové noviny, 1991, s. 885–903; Antonín Klimek, *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII: 1918–1929*, Praha; Litomyšl: Paseka, 2000, s. 154–159.

14 Srov. Nešpor, „Sto let," s. 1059–1075; Klimek, *Velké dějiny*, s. 160; Martin Jemelka, „Církve a náboženské společnosti," in *Společnou silou: Aktéři společenské změny v českých zemích 1918–1925*, ed. Jan Kober – Stanislav Holubec, Praha: Academia, 2023, s. 289–342, zde s. 307–308.

15 Srov. Klimek, *Velké dějiny*, s. 154 a s. 160–161; Jemelka, „Církve a náboženské společnosti," s. 309–312, resp. s. 315–320.

16 Srov. Miloš Trapl, „Československá strana lidová," in *Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I. Díl: Období 1861–1938*, Jiří Malíř – Pavel Marek a kol., Brno: Doplněk, 2005, s. 655–682, zde s. 664–671.

pro výslednou podobu řešení většiny štěpicích témat, mající ve finále často formu kompromisu, byly pozice slovenské politické reprezentace, která zvláště v prvních letech RČS zaujímala v náboženských otázkách podstatně jednotnější, o to však konzervativnější postoje. V obavě z odstředivých tendencí převažující česká politická reprezentace často volila opatrný postup, který ústil do kompromisů a polovičatých řešení, která nakonec nevyhovovala žádné ze zúčastněných stran.

### *1.1 Odluka státu a církví a modus vivendi se svatým stolcem*

Klíčovým bodem diskuze o vztahu politiky a náboženství byla odluka církví a státu, tedy otázka státního financování náboženských společenství a jejich duchovních. Rámována byla obecnými vztahy mezi katolickou církví, respektive Svatým stolcem a RČS. Na požadavku odluky panovala shoda mezi vůdci zahraničního odboje v čele s prezidentem Masarykem i většinou relevantních politických stran. Radikální politické proudy volaly po úplné odluce inspirované francouzským modelem laicismu (zahrnujícím mj. povinný civilní sňatek, konec výuky náboženství ve školách, konfiskaci církevního majetku či působení církví pouze jako spolků).[17] Méně radikální politici se spokojili s požadavkem hmotného oddělení církví a státu.[18] V opozici stála katolická hierarchie, jejíž část připouštěla provedení odluky formou mezinárodní smlouvy mezi Svatým stolcem a RČS. Podobně uvažovali nemnozí představitelé menších církví a katolické politické strany (ČSL a Slovenská ľudová strana, SLS).

Na počátku nového státu se zdálo, že odluka je nevyhnutelná. Jejím smyslem bylo „dopomoci státu k právnímu panství na celém státním území a učinit ze státu jediného tvůrce práva“.[19] Čím více se o odluce mluvilo, tím méně pro ni bylo vykonáno a tím méně realistické byly snahy po jejím uzákonění. Jak uvádí historik Antonín Klimek, „odluku církve od státu, ač se o ní mluvilo i později, pohřbilo nepřijetí do ústavy“.[20] Právě tato skutečnost se z hlediska osudu odluky jeví jako fa-

---

17 Václav Valeš, *Konfesní právo: Průvodce studiem*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 128.

18 Peroutka, *Budování státu*, s. 933–934.

19 Tamtéž, s. 937.

20 Klimek, *Velké dějiny*, s. 154.

tální. Ve vládním návrhu ústavy z roku 1919 totiž původně figuroval § 121: „Mezi státem a církvemi budiž zaveden stav odluky."

Na uvedeném, byť časově neukotveném ustanovení vláda trvala ještě v okamžiku, kdy začala debata o ústavě v Revolučním národním shromáždění (RNS). Pak ovšem došlo ke zvratu, za kterým lze číst především dva důvody. Prvních z nich byl odpor většiny slovenských politiků sdružených ve Slovenském klubu,[21] jenž hrozil přerůst do otevřené roztržky, kterou si česká politická reprezentace při poměru sil německých politiků a radikální levice nemohla dovolit. Druhou podstatnou okolností byla pozice předsedy agrární strany a tehdejšího ministra vnitra Antonína Švehly, který byl postaven do role arbitra. Švehla začal vyjednávat se slovenskými poslanci. Ve hře byly současně kromě odluky také slovenská opozice vůči zákonu o župách, odpor vůči navržené podobě Senátu a proti daňovým zákonům. Právě souhlasu slovenských poslanců s dalšími zákonnými předlohami padla za oběť odluka. Švehla pro vypuštění odluky z ústavy získal většinu vládních stran. A tak Ústavní výbor Národního shromáždění prvotní návrh odluky zamítnul dvanácti hlasy proti čtyřem. Stejnými hlasy slovenských, katolických, agrárních a národně demokratických poslanců bylo navrženo nové znění paragrafu, jež odkládalo úpravu poměru mezi církvemi a státem na pozdější dobu se zřetelem k „církevní samosprávě". To znovu rozčeřilo veřejnou debatu. V ní však pokrokové strany tahaly za kratší konec lana, takže jim nezbylo než se smířit s absencí zmínky o odluce v ústavě.[22] Navzdory tomu se nadále pokoušely odluku prosadit prostým zákonem. Svědčí o tom návrh předložený parlamentu v červnu 1920 skupinou levicových poslanců[23] nebo iniciativa ministra zahraniční věcí Edvarda Beneše z února 1921.[24] Finálně přijatý § 121 ústavy se o odluce již vůbec nezmiňuje. Jen stroze konstatuje: „Svoboda svědomí a vyznání jest zaručena." Na něj navazující paragrafy rozvíjely myšlenky náboženské svobody a rovnosti vyznání před zákonem. Myšlenka odluky přestala být politicky relevantní a již se jí v průběhu první republiky nikdy nestala.[25] Důvodů byla celá řada: přetrvávající odpor slovenské politické

---

21 Peroutka, *Budování státu*, s. 939.
22 Tamtéž, s. 941.
23 Marek Šmíd, *Vatikán a Československo ve 20. století*, Praha: Triton, 2022, s. 77.
24 Tamtéž, s. 78.
25 Valeš, *Konfesní právo*, s. 130.

reprezentace, sílící pozice katolických stran,[26] vlažný postoj agrárníků a národních demokratů a v neposlední řadě i proměny vztahů mezi Svatým stolcem a RČS.

K oficiálnímu navázání diplomatických vztahů Svatého stolce a RČS došlo v letech 1919–1920. Vztahy však v následujících letech procházely řadou peripetií. Spory vyvrcholily roce 1925 v důsledku přijetí svátkového zákona (viz dále), a hlavně v reakci na oslavy výročí upálení Mistra Jana Husa. Nad oslavami převzal patronát sám prezident, který v oslavách viděl příležitost ke kýžené roztržce se Svatým stolcem.[27] Proto přijal nejen patronát, ale dokonce nechal nad Pražským hradem zavlát husitskou vlajku. Svatý stolec to chápal jako provokaci a 6. 7. 1925 odvolal z Prahy papežského nuncia Francesca Marmaggiho.[28] O čtyři dny později opustil československý vyslanec Václav Pallier Řím. Vztahy se ocitly na bodu mrazu.[29] Obrat nastal až na počátku roku 1927, kdy pod vedením ministra zahraničí Edvarda Beneše a za značného diplomatického úsilí bývalého vyslance u Svatého stolce Kamila Krofty začala jednání o nové dohodě Svatého stolce a RČS. Tzv. Modus vivendi bylo oficiálně podepsáno roku 1928. Řešilo celou řadu otázek včetně jmenování biskupů, vymezení kompetencí představených řeholních řádů či delimitaci československých diecézí v nových státních hranicích.[30]

Mezitím došlo v domácí politice k zásadnímu obratu. Za úřednické vlády Jana Černého došlo v červnu 1926 k přijetí zákona o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společenství státem uznaných případně recipovaných (tzv. kongruový zákon). Garantoval státní platy duchovním registrovaných církví a náboženských společenství, byť spíše v obecné a unifikační podobě, takže jej následně muselo řádně vyložit nařízení vlády č. 124/1925 Sb. z. a n. o úpravě platů duchovenstva.[31] Sněmovní projednávání zákona provázely protesty a obstrukce levicových poslanců v čele s komunisty a československými socialisty, kteří

---

26 Včetně Německé křesťansko-sociální strany lidové (Deutsche Christlichsoziale Volkspartei, DCV), založené roku 1919.

27 Klimek, *Velké dějiny*, s. 462–466.

28 Se jménem nuncia je spojována i následně vzniklá tzv. Marmaggiho aféra – viz Zdeněk Kárník, *České země v éře První republiky: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha: Libri, 2017, s. 322.

29 Šmíd, *Vatikán a Československo*, s. 142–143; respektive Kárník, *České země*, s. 322–323.

30 Šmíd, *Vatikán a Československo*, s. 144–150.

31 Václav Valeš, *Právní úprava postavení církví a náboženských společností v období první Československé republiky (1918–1938)*, Praha: Václav Valeš, 2013, s. 102.

atmosféru vyhnali do krajnosti. Došlo i k ničení sněmovního mobiliáře a fyzickým potyčkám.[32] Definitivní uvolnění napětí přinesly svatováclavské oslavy v roce 1929, které symbolizovaly smíření katolické církve a státu. Zúčastnili se jich nejvyšší představitelé RČS v čele s prezidentem Masarykem a četní zahraniční hosté. Masaryk ve svém projevu zmírnil svou dřívější kritiku katolicismu a vyzdvihnul postavu sv. Václava jako „knížete míru".[33] Oslavy dokumentovaly, že politický katolicismus v prvním desetiletí republiky sice čelil krizi, postupně se však adaptoval v nových podmínkách a našel si místo v demokratickém systému, což mu umožnilo nejen přežít, ale i nadále ovlivňovat duchovní a kulturní život společnosti.

### *1.2 Náboženské svátky a tradice*

Recepční zákon z 28. 10. 1918 převzal svátkový kalendář dnů pracovního klidu, z velké části odvozený z katolického liturgického kalendáře po josefínských reformách. Dohodou s habsburským dvorem papež Klement XIV. stanovil tzv. breve v roce 1777 celkem 17 církevních slavností dělených na pohyblivé (Velikonoce a svatodušní svátky) a nepohyblivé svátky (např. 6. 1. – Zjevení Páně nebo 25. 12. Narození Páně). Papežské breve umožňovalo jednotlivým zemím přidat do seznamu svátky zemských patronů. V Čechách se tak slavil 16. květen (sv. Jan Nepomucký) a 28. září (sv. Václav), na Moravě 5. červenec (sv. Cyril a Metoděj).[34] V právním řádu mocnářství byla další ustanovení, která upravovala dny pracovního klidu, k nimž kromě svátků patřily i všechny neděle. Jednotlivé normy obsahovaly nejrůznější zákazy a omezení v oblasti podnikání, řemesel a zemědělství, jež měly velký význam v oblasti sociálních práv zaměstnanců či veřejných aktivit.

Ve vypjaté atmosféře roku 1919, kdy bylo přijato několik právních předpisů mířících proti katolické církvi, začala i diskuze o revizi svátků.

---

32 Klimek, *Velké dějiny*, s. 542; srov. Jiří Mihola – Michal Pehr, *Lidově, národně, křesťansky: K dějinám Československé strany lidové (KDU-ČSL): 1919–2019*, Praha: Akropolis, 2019, s. 33. Právě přijetí tohoto zákona společně se zemědělskými cly sblížilo tehdy prvorepublikovou politickou pravici napříč národnostními skupinami a o několik měsíců později vedlo ke vzniku tzv. panské koalice.

33 Petr Placák, *Svatováclavské milenium: Češi, Němci a Slováci v roce 1929*, Praha: Babylon, 2002.

34 Valeš, *Právní úprava*, s. 108–109.

V březnu 1919 skupina levicových poslanců předložila NS návrh zákona rušícího bez výjimky všechny církevní svátky a zavádějícího svátky národní a občanské, konkrétně „dny, které v dějinách českého lidu mají svůj velký význam: 1. květen, 6. červenec a 28. říjen".[35] Návrh naprosto nerespektoval situaci na Slovensku a Podkarpatské Rusi, a byl proto odmítnut. U příležitosti prvního výročí 28. října navrhla vláda zákonem zavést tento den jako státní svátek. Zákon byl přijat 14. 10. 1919 a již o dva týdny později se slavil první státní svátek. NS také přijalo rezoluci navrženou dvěma sněmovními výbory, doporučující vládě přijmout novou jednotnou úpravu státních a náboženských svátků.

Ačkoli následovalo několik dalších poslaneckých iniciativ k úpravě svátků, další změna přišla až s rokem 1925, kdy vláda tzv. všenárodní koalice vyslyšela volání po komplexní úpravě a do Poslanecké sněmovny (PS) předložila návrh zákona o nedělích, svátcích a památných dnech. Tato osnova prošla oběma komorami NS bez velkých změn. Nedělí se vůbec netýkala a ponechala jim status dnů pracovního klidu z doby před rokem 1918. Za svátky s režimem stejným, jako měly neděle, prohlásila 1. leden (Obřezání Páně), 6. leden (Tří králů), 29. červen (sv. Petra a Pavla), 15. srpen (Nanebevzetí Panny Marie), 1. listopad (Všech svatých), 8. prosinec (Panny Marie počaté bez poskvrny dědičné viny), 25. prosinec (Narození Páně) a pohyblivé svátky Nanebevstoupení Páně a Božího Těla. Kromě těchto svátků zaváděl nový československý zákon o svátcích kategorii památných dní RČS: 5. červenec (sv. Cyril a Metoděj), 28. září (sv. Václav), 6. červenec (Mistr Jan Hus), 1. květen (Svátek práce) a již dříve vyhlášený 28. říjen. Novým zákonem byly rovněž zrušeny některé christologické a mariánské svátky, jež byly důležité zejména pro Slovensko, a také 16. květen, který byl slaven jako český zemský svátek sv. Jana Nepomuckého.

Podíváme-li se na výslednou strukturu svátkového kalendáře, můžeme konstatovat, že šlo o široký kompromis mezi stanovisky nejpočetnějších náboženských společenství a nejsilnějších, zejména československých stran. O tom svědčí i souběžné projednávání uzákonění minimální šesti až osmidenní placené dovolené, které navrhli a prosadili čsl. socialisté. A to vše navzdory vypjaté atmosféře, za níž byl návrh

---

35 V této studii bude použito mnoho parlamentních dokumentů, které jsou v online verzi přístupné ve Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovně (https://www.psp.cz/eknih/).

projednáván, i proti nekompromisnímu postoji prezidenta Masaryka.[36] Část politické reprezentace nepřestala poukazovat na to, že výčet svátků neobsahoval dosud slavené velikonoční a svatodušní pondělí a druhý svátek vánoční. Přes několikeré zákonodárné iniciativy se to nezměnilo až do konce RČS. Paradoxem zůstává, že všechny tyto tři dny byly až do roku 1938 ve skutečnosti dny pracovního klidu, stejně jako neděle a oficiální svátky.

### *1.3 Rodinné a manželské právo*

Mezi témata, která v prvních letech RČS vířila vztahy mezi státem a náboženskými společenstvími, jednotlivými politickými tábory a politickými stranami, náležela úprava rodinného, konkrétně manželského práva. Základní prvorepubliková změna spočívala ve zrovnoprávnění církevního a občanského sňatku a ve sjednocení podmínek pro uzavření manželství, včetně rozluky či rozvodu bez ohledu na vyznání manželů.[37] Návrh na vydání „zákona, kterým se mění některá ustanovení zákona občanského o právu manželském" má číslo tisku 1. Jde tedy o vůbec první návrh zákona, který byl podán do RNS již 19. 11. 1918. Svědčí to o důležitosti a naléhavosti, kterou této předloze dávali její předkladatelé.[38] Mezi navrhovateli nechyběli tehdejší i pozdější ministři, advokáti, diplomaté, spisovatelé, novináři, podnikatelé a vysocí státní úředníci. A figurovala zde i jedna předkladatelka, představitelka ženského emancipačního hnutí Františka Zemínová.

Návrh zákona byl stručný. Paragraf 1 zněl: „Manželství je smlouvou občanskou, která se uzavírá před státním úřadem první stolice. Manželům je na vůli zůstaveno, dáti sňatku požehnati podle obřadů své církve." Na něj navazují další dva paragrafy, které ruší nábožensky podložené překážky sňatku, a naopak sjednocují podmínky pro rozlučitelnost manželství bez ohledu na konfesní příslušnost. Následovalo projednání v ústavní komisi a právním výboru, který si na svá zasedání zval i profesory občanského práva a odborníky z jiných příslušných oborů. Výsledkem jednání byla podstatná úprava a znatelné rozšíření zákona, které

---

36 Klimek, *Velké dějiny*, s. 457–461.

37 Viz Ladislav Vojáček – Karel Schelle – Jaromír Tauchen a kol., *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2012, s. 521–529.

38 Srov. Peroutka, *Budování státu*, s. 402–403.

ovšem nic nezměnily na jeho podstatě. Finální návrh zákona ve znění řady pozměňovacích návrhů, které však neměnily jeho podstatu, byl schválen velkou většinou hlasů. Proti hlasovali jen lidovci.

Přestože novou úpravu manželského práva časem začali kritizovat nejen její původní lidovečtí odpůrci, ale i část zastánců, kteří si stále více uvědomovali, že neodstranila mnohé podstatné chyby rakouské právní úpravy, mnozí experti z oboru občanského práva a také zájmové skupiny sdružující osoby, jež se právní úpravou cítily poškozeny (např. Spolek rozvedených žen v RČS), po dobu RČS již nebyla zásadně změněna.[39] Změny v rodinném právu se za první republiky odehrávaly ve velmi úsporném režimu, když se objevila okolnost, jež nesnesla odkladu. Dělo se tak především z důvodu, že již v roce 1920 byly zahájeny práce na rekodifikaci rodinného práva jako celku. Ta však postupovala velmi pomalu a např. otázky manželského práva pro odpor katolických stran již neotevírala. Rekodifikace nakonec spadla pod stůl v důsledku politických změn kolem Mnichova a zejména 15. 3. 1939.[40]

Do rodinného práva zasáhly za první republiky zásadnějším způsobem ještě tři zákony: zákon o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, zákon o osvojení a zákon na ochranu osob oprávněných požadovat výživu nebo zaopatření (tzv. alimentační zákon).[41] Ve všech případech šlo o vládní návrhy zákonů, které iniciovalo Ministerstvo sociální péče. To v případě návrhu prvního zákona vedl sociální demokrat Lev Winter, v případě osvojovacího zákona lidovec Jan Šrámek a v případě alimentačního zákona německý sociální demokrat Ludwig Czech. Všechny tři tyto zákony sice vzbudily diskusi, a to i s církevním či náboženským podtextem, nicméně ani v jednom případě nešlo o diskusi mobilizující veřejnost.

## 2. Československo a Česká republika 1989–2019

Hlavním tématem náboženských společenství po roce 1989 byla úprava jejich právního postavení a hospodářského zabezpečení jejich činnosti. Česká biskupská konference (ČBK) a reprezentanti dalších náboženských společenství zastávali počátkem devadesátých let oficiální pozi-

---

39 Vojáček – Schelle – Tauchen a kol., *Vývoj soukromého práva*, s. 527–528.
40 Tamtéž, s. 543.
41 Tamtéž, s. 529–530.

ci distance vůči stranické politice. Slovy kardinála Miloslav Vlka měla katolická církev zájem o politiku „nikoliv ve stranickém smyslu, ale ve smyslu společného zájmu o dobro společnosti a lidí".[42] Od počátku však existovala konfliktní linie mezi ČBK a Občanskou demokratickou stranou (ODS), mezi nimiž docházelo k častým konfrontacím, jako byla opakovaná prohlášení ČBK, že po roce 1989 předložila řadu návrhů na úpravu právního postavení a hospodářského zabezpečení církví, ale žádný z návrhů nezískal dostatečnou podporu, protože vládní ODS chyběla politická vůle k řešení.[43] ODS nezůstala pozadu. Často citovaným je výrok Václava Klause z roku 1993, že katolická církev začíná hrát roli zcela neadekvátní jejímu postavení.[44] Předseda ODS jej provokativně pronesl v průběhu cyrilometodějských oslav na Velehradě. Den po tomto výroku se jako člen Církve československé husitské zúčastnil bohoslužby v den svátku Mistra Jana Husa v Betlémské kapli.[45] Jedním z nejsilnějších mobilizačních témat parlamentních politických stran se po roce 1989 stala otázka církevních restitucí a problematika odluky státu a církví. S touto agendou byla spjata i otázka uzavření smlouvy se Svatým stolcem. Politickou agendou byla i problematika církevního školství a jeho financování, legislativa týkající se rodinné politiky i téma náboženských svátků, tradic a společenských rituálů, které skýtaly příležitost k posílení kulturního i duchovního vlivu náboženských společenství.

### *2.1 Církevní restituce, odluka státu a církví*

Restituce církevního majetku byly nejvýraznějším tématem, které, ať již právem, či neprávem, přispělo k negativnímu pohledu na katolickou církev. Podle řady průzkumů veřejného mínění podporovala církevní restituce jen necelá třetina populace. Převládajícím názorem české veřej-

---

42 Vyjádření kardinála Miloslava Vlka pro BBC v roce 2002: Bbc, „Miloslav Vlk, kardinál," https://www.bbc.co.uk/czech/interview/vlk4.htm [zveřejněno 12. 6. 2002, cit. 4. 1. 2026].

43 *Přehled jednání mezi státem a církvemi v letech 1990–2000*, Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2001, s. 7.

44 *Český deník*, 8. 7. 1993.

45 Václav Klaus se i jako prezident pravidelně účastnil slavnostních bohoslužeb. Viz například ČT24, „Státní svátek připomněl odkaz reformátora Jana Husa," https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/domaci/statni-svatek-pripomnel-odkaz-reformatora-jana-husa-208522 [zveřejněno 6. 7. 2010, cit. 4. 1. 2026].

nosti bylo, že církve nejsou společensky užitečné, a pokud by jim měl být nějaký majetek vrácen, tak jen v rozsahu nezbytném pro jejich základní fungování.[46] Většinový postoj veřejnosti významně ovlivňoval agendu jednotlivých politických stran.

Jednoznačnou podporu církevním restitucím vyjadřovala fakticky pouze KDU-ČSL, která je měla i jako jedno ze svých hlavních volebních témat. Ostatní parlamentní strany rovněž musely pochopitelně reagovat na otázku církevních restitucí. Lišily se v míře podpory i v návrzích na jejich řešení. Největším odpůrcem požadavků církví byla jednoznačně KSČM. Hlavní politické strany naopak přistupovaly k tématu proměnlivě podle aktuálního politického vývoje. Příkladem může být ČSSD, která téma využila proti vládě Petra Nečase během krajských voleb v roce 2012.[47] Přitom již v roce 1996 se ČSSD s respektem vyjádřila k náboženským společenstvím obecně, když ve svém volebním programu vyzdvihla význam křesťanství, církví a jejich nezpochybnitelnou roli ve vývoji evropské společnosti. ČSSD se rovněž stavěla za kritická stanoviska ČBK k morálnímu stavu společnosti a tržní ekonomice bez akcentu na její sociální rozměr, čímž se vymezovala proti vládní ODS a současně usilovala o navázání dobrých vztahů s KDU-ČSL, se kterou se jí v roce 2002 (společně i s Unií svobody) podařilo sestavit vládní koalici. Vidina koaliční spolupráce s lidovci formovala i volební program ČSSD v roce 2006, v němž byla opět ceněna role náboženských společenství v oblasti sociální péče, charity a vzdělávání. Poprvé se objevil závazek řešení restitucí a ratifikace smlouvy se Svatým stolcem. Vstup KDU-ČSL do vládní koalice vedené ODS (2006) nasměroval ČSSD k trvalé kritice restitucí, které byly v podání vlády premiéra Topolánka označeny za megalomanský projekt.

Obdobný přístup k restitucím měla i ODS, rovněž si vědoma koaličního potenciálu KDU-ČSL. Vláda premiéra Topolánka jako vůbec první předložila v roce 2008 PS návrh, který ovšem (i pro nesouhlas části vlastních poslanců ODS) nebyl přijat. Konečné schválení restitucí je spojeno s následující vládou premiéra ODS Petra Nečase v roce 2012, která spojila tuto otázku i s širším kontextem majetkového vyrovnání

---

46 Typicky průzkum STEM: Aktuálně.cz, „S církevními restitucemi souhlasí jen 29 % občanů," https://zpravy.aktualne.cz/domaci/s-cirkevnimi-restitucemi-souhlasi-jen-29-obcanu/r~i:article:766881/ [zveřejněno 20. 12. 2012, cit. 4. 1. 2026].

47 Otto Eibl – Miloš Gregor – Alena Macková, „O čem a jak hovořil Václav Klaus ve svých veřejných projevech," *Czech Journal of Political Science*, č. 4 (2013): 392–418.

s církvemi a náboženskými společnostmi (zákon č. 428/2012 Sb.). Rozhodným aktérem byla nově vzniknuvší politická strana TOP 09, jež vyřešením restitucí církevního majetku podmínila svou účast v koaliční vládě. Vznik TOP 09 byl iniciován částí bývalých členů KDU-ČSL, a strana tak byla ideově blízká požadavkům náboženských společenství, které v ní našly dalšího (a jak se ukázalo klíčového) politického partnera, který sehrál zásadní roli při konečném schválení církevních restitucí.[48]

Církevní restituce zůstaly politickým tématem i po jejich schválení. Zejména ČSSD a KSČM je permanentně napadaly, nejčastěji s ohledem na jejich dopad na státní rozpočet a způsob schválení. Upozorňovaly, že restituce byly nestandardně „protlačeny" PS v pozdních nočních hodinách v závěru schůze a v průběhu přestávky pro jednání poslaneckých klubů. Argument „přestávky" se stal i podnětem ústavní stížnosti. Podala ji parlamentní strana Věci veřejné, která ve věci církevních restitucí podala hned dvě ústavní stížnosti, které ovšem Ústavní soud zamítl.[49] ODS a TOP 09 zákon veřejně obhajovaly s tím, že církve mají na ně morální právo. Argumentovaly i ekonomicky tím, že bude přesunuto státní financování církví na církve samotné. Finále zákona o církevních restitucích mělo symbolickou tečku v podobě (ne)podpisu prezidenta V. Klause, který zákon odmítl podepsat, ale nechal jej projít, a umožnil tím jeho platnost. Prezident řekl, že se jedná o „výraz osobních postojů i společenské atmosféry v naší zemi, kdy v posledních dnech dostával bezprecedentní množství dopisů a e-mailů občanů České republiky, v nichž jej žádali, abych zákon vetoval".[50] Postoj prezidenta silně koreloval s řadou průzkumů veřejného mínění z roku 2012. Rostl počet

---

48 Tomáš Jarmara, „TOP 09 a Věci veřejné v kontextu institucionalizace českých politických stran po roce 1989," *Politologická revue* 17, č. 1 (2011): 56–74.

49 Ústavní stížnosti Věcí veřejných se týkaly odebrání slova jejímu poslanci Michalu Babákovi předsedkyní PS při jeho projevu v červenci 2012, ve kterém požadoval vrácení zákona do druhého čtení, čímž mělo dojít k zásahu do svobodné soutěže politických sil. Druhá stížnost obsahovala výtku, že zákon byl schválen během přestávky na jednání poslaneckých klubů, a dále že majetek tak bude vrácen netransparentně a porušuje Listinu základních práv a svobod. Viz např. Radio Prague International, „Ústavní soud se nebude zabývat stížností VV na církevní restituce," https://cesky.radio.cz/ustavni-soud-se-nebude-zabyvat-stiznosti-vv-na-cirkevni-restituce-8329553 [zveřejněno 18. 1. 2013, cit. 4. 1. 2026].

50 Lidové noviny, „Klaus nechal projít církevní restituce. Zákon nepodepsal ani nevetoval," https://www.lidovky.cz/domov/prezident-klaus-nechal-cirkevni-restituce-projit-ale-nepodepsal-je.A121122_104055_ln_domov_kh [zveřejněno 22. 11. 2012, cit. 4. 1. 2026].

nesouhlasících s přijatým zákonem až téměř k 80 %, zatímco skupina souhlasících nikdy nepřekročila hranici 20 % respondentů.[51]

### *2.2 Rodinné a manželské právo*

Rodinná politika se v podmínkách demokratického režimu znovu stala významným politickým tématem. Diskuse napříč širokým spektrem otázek se dotýkaly opatření na podporu rodin, přes problematiku umělého přerušení těhotenství, až po vymezení manželství jako výlučného svazku muže a ženy. Pro účely této studie a komparace s obdobím RČS lze vymezit dvě zásadní oblasti. Chronologicky starším tématem bylo zrovnoprávnění občanské a církevní formy sňatku. Jeho význam byl později překryt dlouhodobou, dosud neuzavřenou debatou o právním postavení partnerských svazků osob stejného pohlaví.

Porevoluční diskuse o postavení manželství a roli náboženských společenství proběhla již v prvním volebním období po roce 1989. Reagovala na právní stav platný od 1. 1. 1950, kdy rodinný zákon povoloval výhradně občanské sňatky.[52] Jiná forma sňatku byla neplatná a duchovní, který by ji vykonal, se vystavoval trestnímu postihu.[53] Po listopadu 1989 se právní řád vrátil k modelu zrovnoprávňujícímu církevní a občanskou formu manželství (tzv. alternativní forma). Stalo se tak novelou zákona o rodině účinnou od 1. 7. 1992. Platnosti nabýval každý sňatek uzavřený před registrovaným náboženským společenstvím, přičemž pověřený orgán měl povinnost bezodkladně předat protokol o uzavření manželství příslušnému státnímu úřadu. Navrhovatelem novely nebyla federální vláda ani poslanci Federálního shromáždění, nýbrž skupina poslanců Slovenské národní rady zvolených za Křesťanskodemokratické hnutí

---

51 Viz např. průzkum STEM: Deník.cz, „Vrácení majetku církvím je podle 70 procent lidí nespravedlivé," https://www.tydeniky.cz/cz/menu/75/politika/clanek-24146-stem-vraceni-majetku-cirkvim-je-podle-70-lidi-nespravedlive/ [zveřejněno 20. 12. 2013, cit. 4. 1. 2026].

52 Jednalo se o Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném účinném od 1. ledna 1950, jenž zavedl obligatorní občanský sňatek, který byl posléze potvrzen Zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině.

53 Srov. Jiří Rajmund Tretera – Záboj Horák, *Konfesní právo*, Praha: Leges, 2015, s. 230–231.

(KDH)[54] vedené Jánem Čarnogurským.[55] Návrh prošel oběma komorami federálního parlamentu bez výraznější opozice, ačkoliv federální vláda jej nedoporučila s odkazem na probíhající širší rekodifikační práce. Již při jeho projednávání v dubnu 1992 zazněly první, ostře formulované a nábožensky motivované argumenty týkající se právního postavení svazků osob stejného pohlaví.

K další rozsáhlé debatě o alternativní formě uzavírání manželství došlo v letech 2001–2012 v souvislosti s přípravou nového občanského zákoníku. V odborné i politické rovině se opakovaně objevoval návrh na obnovení obligatorního občanského sňatku, který byl však setrvale kritizován částí odborné veřejnosti, zejména specialisty na konfesní a občanské právo.[56] Ministr spravedlnosti Jiří Pospíšil (ODS) předložil v roce 2008 vládě návrh obsahující dvě varianty úpravy: a) povinný občanský sňatek, nebo b) zachování alternativní možnosti sňatku před státem uznaným náboženským společenstvím. Návrh vyvolal napětí ve vládní koalici premiéra Mirka Topolánka, jejíž součástí byla i KDU-ČSL. Lidovečtí představitelé v čele s Cyrilem Svobodou (ministr a předseda Legislativní rady vlády) opakovaně deklarovali, že novou kodifikaci za daných podmínek nepodpoří.[57] Pospíšil nakonec ustoupil a své nové stanovisko tlumočil také kardinálu Miloslavu Vlkovi.[58] Nový občanský zákoník, jenž nadále umožňoval občanskou i církevní formu manželství,

---

54 Srov. Jozef Žatkuliak, „Politické strany a hnutia na Slovensku po novembri 1989 až do rozpadu česko-slovenského štátu 1992," in *Politické strany*: *Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. II. Díl: Období 1938–2004*, Jiří Malíř – Pavel Marek a kol., Brno: Doplněk, 2005, s. 1381–1412, zde s. 1387–1388 a dále s. 1395–1409.

55 Viz Parlamentná tlač č. 152 z roku 1991, Národná rada Slovenskej republiky, „Návrh skupiny poslancov Slovenskej národnej rady na vydanie uznesenia, ktorým Slovenská národná rada navrhuje Federálnemu zhromaždeniu vydať zákon, ktorým sa mení a dopĺňá zákon číslo 94/1963 Zb. o rodine," https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=4292 [cit. 4. 1. 2026].

56 Srov. Záboj Horák, „Alternativní forma uzavření manželství v Českých zemích ohrožena," *Revue církevního práva* 33, č. 1 (2006): 39–50; resp. Ivo Telec, „Kritika přípravy odnětí svobody volby občanského nebo církevního sňatku," *Revue církevního práva* 33, č. 1 (2006): 51–60.

57 Aktuálně.cz, „Lidovci hrozí potopením zákoníku. Kvůli sňatkům," https://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/lidovci-hrozi-potopenim-zakoniku-kvuli-snatkum/r~i:article:611167/ [zveřejněno 17. 7. 2008, cit. 4. 1. 2026].

58 Aktuálně.cz, „Pospíšil uklidnil Vlka: Svatby v kostele budou platit," https://zpravy.aktualne.cz/domaci/pospisil-uklidnil-vlka-svatby-v-kostele-budou-platit/r~i:article:617716/ [zveřejněno 26. 9. 2008, cit. 4. 1. 2026].

schválila až sněmovna vzešlá z voleb roku 2010.[59] Přestože v ní již KDU-ČSL nebyla zastoupena, ideově ji v této oblasti suplovala TOP 09. Právní úprava partnerských svazků osob stejného pohlaví zůstala beze změny.[60]

Současně se hlavním politickým tématem stala samostatná právní úprava partnerství osob stejného pohlaví. Veřejná diskuse o registrovaném partnerství začala již v 90. letech a často nabyla konfrontačního rázu, mnohdy doprovázeného vulgárními výroky. Do debaty vstupovala také náboženská společenství: římskokatolická církev, Bratrská jednota baptistů a Slezská církev evangelická augšpurského vyznání zaujímaly dlouhodobě odmítavé stanovisko založené na principu výlučnosti heterosexuálního partnerství. Naopak některé protestantské církve, především Českobratrská církev evangelická, registrované partnerství podporovaly. Církev československá husitská setrvávala v neutrální pozici.

První poslanecké návrhy zákona o partnerském soužití – spolu s jedním návrhem vládním – byly předloženy již po roce 1992.[61] Mezi předkladateli byli poslanci vládních i opozičních stran, avšak konzistentně chyběli zástupci KDU-ČSL, kteří návrhům vytrvale oponovali. Nejčastěji návrhy podávali poslanci ČSSD, KSČM, ODS a později také US-DEU. Většina parlamentních klubů však byla v této otázce vnitřně rozdělena a rozhodnutí ponechávala na individuálním hlasování členů.

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, byl nakonec přijat PS zvolenou v roce 2002. Návrh předložilo dvanáct poslanců a poslankyň ČSSD, ODS, US-DEU a KSČM. Zákon prošel oběma komorami PČR, avšak v březnu 2006 jej prezident V. Klaus vetoval. PS jeho veto přehlasovala těsnou většinou 101 hlasů, přičemž do hlasování výrazně vstoupila probíhající volební kampaň. Premiér Jiří Paroubek (ČSSD) veřejně podpořil návrh a usiloval o prezentaci liberálnější, avšak religiózně vstřícné image.[62] Deklaroval se dokonce jako první předseda vlády, který pravi-

---

59 Tretera – Horák, *Konfesní právo*, s. 232–233.

60 Kateřina Burešová, *Rodičovství a partnerství gayů a leseb v českém právu*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2020, s. 20–22.

61 Šlo o vládní návrh předložený vládou Miloše Zemana v září 2001. Návrh byl projednán a v rámci 1. čtení vrácen. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, „Sněmovní tisk 1075. VI. zák. o partnerském soužití osob stejného pohlaví," https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=3&T=1075 [cit. 4. 1. 2026].

62 Radio Prague International, „Paroubek napsal Klausovi, aby podpořil registrované partnerství," https://cesky.radio.cz/paroubek-napsal-klausovi-aby-podporil-registrovane-partnerstvi-8497808 [zveřejněno 10. 2. 2006, cit. 4. 1. 2026], respektive Novinky.cz, „Paroubek: Klaus se při vetu registrovaného partnerství nechal unést předsudky," https://www.novinky.cz/clanek/domaci-paroubek-klaus-se-pri-vetu-

delně navštěvuje bohoslužby.[63] Podpora premiéra měla politický účinek. Současně se však mezi oběma hlasováními významně proměnilo složení hlasujících: zatímco v prosinci 2005 hlasovalo pro návrh 45 poslanců ČSSD, 13 ODS, 22 KSČM a 5 US-DEU, při přehlasování veta to bylo 66 poslanců ČSSD, 26 KSČM, 7 US-DEU a pouze 2 poslanci ODS.

Následně se organizace zastupující zájmy gayů a leseb zaměřily na úplné zrovnoprávnění svazků osob stejného pohlaví a dosažení „manželství pro všechny", včetně práva na adopci dítěte formou párové adopce osvojeného dítěte či adopce dítěte partnera/partnerky (přiosvojení).[64] Do PS byly opakovaně předkládány návrhy novel občanského zákoníku a současně i návrhy na ústavní zakotvení manželství jako výlučného svazku muže a ženy.[65] Zatím poslední dějství se odehrálo v PS zvolené v roce 2021. Návrh na úplné zrovnoprávnění podala na začátku června 2022 skupina pěti poslanců vedená Josefem Bernardem (STAN), zahrnující po jednom poslanci ANO, ODS, TOP 09 a Pirátů. O tomto návrhu dolní komora jednala takřka dva roky. Na jejich konci bylo 28. 2. 2024 schválení novely, která umožnila úpravu jen některých parametrů stejnopohlavních partnerství, včetně změny názvu samotného institutu z registrovaného partnerství jen na partnerství. Institut zůstal oddělen od různopohlavního manželství. V závěrečném hlasování byla úprava přijata 123 hlasy ze 176 přítomných, proti bylo 36 poslanců. Pro hlasovali všichni přítomní poslanci ANO (až na jednoho), TOP 09 a Pirátů. Proti hlasovali všichni přítomní poslanci SPD. Rozděleny zůstaly STAN, ODS i KDU-ČSL. Většina přítomných poslanců STAN hlasovalo pro, zatímco většina přítomných zákonodárců ODS a KDU-ČSL hlasovala proti, nebo se zdržela.

Kompromisní podoba zákona se stala terčem kritiky řady právníků, kteří upozorňují na nejasnost jednoho z ustanovení, jež může umožnit přiosvojení dítěte partnera či partnerky.[66] Zákon tak nadále vyvolává kontroverze a lze očekávat, že otázka adopcí stejnopohlavními páry a obec-

---

registrovaneho-partnerstvi-nechal-unest-predsudky-40113470 [zveřejněno 16. 2. 2006, cit. 4. 1. 2026].

63 Viz HNonline.sk, „Paroubek hájí registrované partnerství pomocí odkazů na boha [sic]," https://hnonline.sk/dennik/151559-paroubek-haji-registrovane-partnerstvi-pomoci-odkazu-na-boha [zveřejněno 19. 3. 2006, cit. 4. 1. 2026].

64 Burešová, *Rodičovství a partnerství*, s. 78–81.

65 Tamtéž, s. 123–133.

66 Srov. např. Seznam Zprávy, „Překvapení v zákoně o stejnopohlavních párech. Umožňuje adopci všech dětí," https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-

ně problematika „manželství pro všechny" budou i v budoucnu představovat eticky a hodnotově citlivé téma s výrazným konfesním a kulturním rozměrem.

### *2.3 Náboženské svátky, tradice*

Již v dubnu 1990 předložila skupina poslanců Federálního shromáždění (FS) návrh novely svátkového zákona reagující na probíhající politické změny. Navrhoval vypustit dosud významné dny 25. 2. a 7. 11. (svátky spojené s minulým režimem) a učinit z dosud památného dne 5. 7. státní svátek Den slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje a z 9. 5. den pracovního klidu přejmenovaný na „den osvobození od fašismu". Původní návrh byl při projednávání v plénu i výborech obou komor FS rozšiřován. Ke změnám patřilo i CČSH iniciované navržení 6. 7. státním svátkem („výročí mučednické smrti Mistra Jana Husa"), formálně podané poslancem Karlem Vébrem (ČSS). Tento návrh vyvolal odpor části slovenské politické reprezentace, zejména katolické kolem KDH. Novela svátkového zákona byla přijata již 23. 4. 1990, ovšem bez 6. 7., zatímco 5. 7. byl povýšen na státní svátek. Situaci kolem husovského svátku částečně vyřešila Česká národní rada, která na své poslední schůzi před prvními svobodnými volbami – přes vzrušenou diskuzi, během níž zaznívaly jak faktické výhrady vůči obsahu, tak formální výtky (pozdní předložení) – vyhověla návrhu poslance Josefa Lesáka a 6. 7. uzákonila státním svátkem ČR.

Po rozpadu ČSFR převzala ČR novelizovaný svátkový zákon včetně uvedeného nového svátku. Debata o jeho podobě tím ale neskončila; stala se součástí širší diskuse o kontinuitě a tradicích nového státu.[67] Již v letech 1992–1996 se objevily dvě iniciativy usilující o přijetí zcela nového svátkového zákona: první od konzervativních vládních poslanců kolem Pavla Tollnera (KDS, později KDU-ČSL), druhá od moravských

---

v-cesku-adoptovat-dite-mohou-nove-heterosexualni-i-homosexualni-pary-stejne-rychle-272974 [zveřejněno 4. 4. 2025, cit. 4. 1. 2026].

67 V této souvislosti bývá připomínána především konference „O ideji české státnosti", která se konala na konci října 1992 na Pražském hradě. Srov. Neviditelný pes, „SPOLEČNOST: Republika z rozumu?" https://neviditelnypes.lidovky.cz/spolecnost/spolecnost-republika-z-rozumu.A141027_155128_p_spolecnost_wag [zveřejněno 28. 10. 2014, cit. 4. 1. 2026].

opozičních poslanců kolem Jiřího Drápely (ČSS, později HSD-SMS, ČMUS, resp. ČSSD).

Obě iniciativy představovaly zásadní pokus o revizi svátků a významných dnů. Shodovaly se v povýšení 1. 11. (Všech svatých) mezi dny pracovního klidu. Zatímco první byla více ukotvena v katolické tradici, ale neopomíjela ani připomínání židovské tradice, druhá se více soustřeďovala na připomínání rozličných tradic spojených především s Moravou. Legislativní návrh zákona předložila jen druhá iniciativa. Právě ona se stala základem pro jednání ve sněmovním plénu i ve výborech. Projednávání zásadně ovlivnilo stanovisko vlády V. Klause, která nový zákon odmítla z ekonomických důvodů, poukazující na nejasné a potenciálně značné ekonomické dopady zvýšení počtu dnů pracovního klidu. Návrh byl nakonec jednoznačně zamítnut při hlasování v plénu.

Další významná iniciativa vzešla opět z poslaneckých řad. V roce 1999 předložila skupina poslanců ODS vedená tehdejším předsedou poslaneckého klubu Vlastimilem Tlustým komplexní návrh nového svátkového zákona. Symbolicky jej předložili v předvečer 10. výročí 17. listopadu 1989, přičemž hlavní navrhovanou změnou bylo uzákonění 17. 11. jako nového státního svátku. Tato iniciativa byla nakonec úspěšná, přestože vláda Miloše Zemana ve svém souhlasném stanovisku upozornila na nutnost odstranit některé nesoulady se zákoníkem práce.

Konečnému znění zákona však předcházela komplikovaná parlamentní debata. V plénu i ve výborech zaznívala řada pozměňovacích návrhů směřujících k doplnění, přeřazení či vypuštění jednotlivých dnů. Významnou roli v tomto procesu sehrál Petiční výbor, který připravil komplexně přepracovanou verzi návrhu. Základem pro jednání v plénu se nakonec stal komplexní pozměňovací návrh Výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu. Součástí projednávání bylo i množství dalších návrhů, mimo jiné opětovné snahy (J. Karas, KDU-ČSL) zařadit 1. 11. mezi dny pracovního klidu či soubor nábožensky orientovaných návrhů podaných poslancem Pavlem Tollnerem. Sporným se stal zejména návrh na zařazení 28. 9. jako státního svátku. Proti němu se ostře vyslovil premiér M. Zeman, který ve svém vystoupení zdůrazňoval zneužití svatováclavské tradice v době druhé republiky a Protektorátu a označil tento svátek za „symbol servility a kolaborace".

PS nakonec schválila návrh svátkového zákona v podobě předložené uvedeným výborem, avšak s několika úpravami: 28. 9. byl označen jako Den české státnosti bez přímé zmínky o sv. Václavu, 1. 1. byl nově sta-

noven státním svátkem a upraven byl rovněž název svátku 8. května. Při závěrečném hlasování se ze 156 přítomných vyslovilo 100 poslanců pro, 48 proti a 8 se zdrželo. Nejvyšší míru disciplíny projevili poslanci KDU-ČSL, kteří hlasovali jednomyslně pro; většinově návrh podpořili také poslanci ČSSD a US-DEU. Pro byli i někteří poslanci ODS, zatímco poslanci KSČM hlasovali jednomyslně proti. Po schválení Senátem zákon podepsal prezident republiky. Výsledná podoba zákona č. 245/2000 Sb., o státních svátcích, ostatních svátcích, významných dnech a dnech pracovního klidu, zavedla šest státních svátků a sedm tzv. ostatních svátků, které tehdy všechny představovaly dny pracovního klidu.

V následujících letech se pozornost politické debaty soustředila zejména na status Velkého pátku. Již v roce 2004 navrhl senátor Martin Mejstřík jeho zařazení mezi ostatní svátky, přičemž jej označil za „největší evropský církevní svátek". S návrhem však neuspěl. Stejné úsilí podnikl tentýž senátor spolu s dalšími kolegy napříč politickým spektrem i v následujících letech, avšak opakovaně bez úspěchu, neboť PS návrh odmítala, zejména hlasy poslanců ČSSD a KSČM. Průlom nastal až ve volebním období 2013–2017, kdy se po tříleté absenci vrátila do PS KDU-ČSL, tentokrát jako součást vládní koalice vedené premiérem Bohuslavem Sobotkou (ČSSD). Iniciativa vzešla od skupiny 93 poslanců napříč politickým spektrem (s výjimkou KSČM) pod vedením Jiřího Miholy (KDU-ČSL). Po souhlasném stanovisku vlády projednala PS návrh ve zrychleném řízení jediného čtení, přičemž jej podpořilo 117 ze 147 přítomných poslanců. Pozoruhodné je, že tentokrát hlasovala pro nejen většina tradičních zastánců, ale i většina poslanců ČSSD, a dokonce sedm poslanců KSČM. Návrh následně schválil Senát a podepsal prezident republiky.

## 3. Církev a stát v české demokracii: kontinuita témat, proměna akcentů a aktérů

Dvě demokratická období novodobé české státnosti – RČS a polistopadová éra – opakovaně nastolovala otázky hledání rovnováhy mezi státem a náboženskými společenstvími. Do veřejné debaty se vracela v podstatě totožná témata: odluka státu a církví, role církevního majetku, otázka manželství či svátkového kalendáře ad. Proměňovaly se však akcenty jednotlivých problémů, neboť jejich politizace závisela na dobo-

vém kontextu, ale i na hlavních aktérech – politických stranách, církvích a státních institucích.

Po roce 1918 ztratila římskokatolická církev své dosavadní výsadní postavení a byla nucena adaptovat se na podmínky důsledně konfesně pluralitního státu. Stala se přitom jak symbolickým, tak politickým terčem – jednak v souvislosti s Masarykovým reformačním pojetím českých dějin, jednak kvůli sepětí se starým režimem a síle kritického postoje levicových stran. Ačkoliv zpočátku vystupovala spíše defenzivně, usilovala o zachování hmotné podpory státu a o udržení diplomatických vztahů se Svatým stolcem. Krize těchto vztahů v roce 1925 byla nakonec překonána podpisem modu vivendi (1928). Přestože jejím hlavním parlamentním a vládním partnerem byla ČSL, klíčovou roli při „zmrazení" otázky odluky státu a římskokatolické církve sehrála Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu vedená Antonínem Švehlou. Odluku z návrhu ústavy odstranila výměnou za zachování politické jednoty se slovenskou katolickou reprezentací. Protestantské církve se tak ocitly v ambivalentním postavení: podporovaly laicizační snahy, zároveň však usilovaly o státní uznání i hmotnou podporu.

Po roce 1989 se římskokatolická církev pokusila znovuobnovit svou společenskou autoritu. Sehrála významnou roli v listopadových událostech, avšak záhy narážela na komunikační limity i vnitřní štěpicí linie. Restituce církevního majetku se staly symbolem „návratové strategie", zároveň však vyvolávaly silný odpor, neboť většina veřejnosti – včetně podstatné části středopravicových voličů – je odmítala. Česká biskupská konference prosazovala návrhy na právní ukotvení a ekonomické zabezpečení církví, avšak často narážela na politický oportunismus, zejména ze strany ODS. Zákon o majetkovém narovnání byl nakonec prosazen vládními stranami ODS, TOP 09 a zčásti i VV. Prezident V. Klaus sice zákon odmítl podepsat, legislativní proces však nezastavil.

Odlišný přístup k náboženství i náboženským aktérům reprezentoval prezident Václav Havel. Křesťanství chápal jako významný morální zdroj společenské obnovy, a jeho postoje proto byly vstřícné a symbolicky srozumitelné. Podobný akcent nalezneme i u některých menších církevních společenství, zejména ČCE a CČSH, což lze doložit např. jejich tolerantním až pozitivním postojem k institutu registrovaného partnerství osob stejného pohlaví. Římskokatolická církev naopak zůstávala konzistentním odpůrcem redefinice manželství a posilovala konzervativní přístup rovněž v oblasti rodinné politiky. Zákon o registrovaném

partnerství (2006) nakonec podpořily ČSSD, KSČM, US-DEU a část ODS. Prezident Klaus jej vetoval, avšak PS veto přehlasovala.

Svátková politika dobře ilustruje napětí mezi tradicí a sekularismem. V době RČS došlo k revizi svátkového kalendáře se silným důrazem na národní symboliku (28. 10., 6. 7.). Po roce 1989 přibyly další svátky – sv. Cyril a Metoděj či Velký pátek – a obnovily se diskuse o sv. Václavu či o slavnosti Všech svatých. Tyto změny odrážely nejen náboženskou tradici, ale také ideologickou orientaci vládních koalic: lidovecké návrhy na úpravy kalendáře byly zpravidla podporovány pravicí, zatímco levicové a částečně liberální strany je z ekonomických či hodnotových důvodů tlumily. Ve všech těchto liniích se náboženská agenda opakovaně stala nástrojem politického boje. Její podobu určovaly nejen politické strany, ale také samotná náboženská společenství – jednou motivované teologicko-morálními argumenty, jindy pragmatickými zájmy. Významnou roli sehrávali i prezidenti – Masaryk, Havel i Klaus – kteří spoluutvářeli tonální rámec veřejné debaty, a to střídavě jako aktéři prosazující zásadní změny či jako prostředníci smíru.

## Závěr

Tato studie poskytla detailní, byť jistě ne vyčerpávající pohled do vztahů náboženských společenství v čele s římskokatolickou církví na straně jedné a státu či politických stran na straně druhé, a sice v demokratických podmínkách RČS a ČR. Analýza se zaměřila na právní, majetkové, ekonomické i hodnotové otázky spojené s postavením církví ve společnosti. Významnou charakteristikou obou sledovaných období byla potřeba adaptace náboženských společenství v nových společenských podmínkách, ať již šlo o demokratizaci po roce 1918, nebo o návrat svobody po roce 1989, kdy byly církve oproti ostatním společenským aktérům znevýhodněny dlouhodobým odstřižením od veřejného života během komunistického režimu. I přes tento handicap dokázaly prostřednictvím strategického partnerství s vybranými politickými stranami (zejména KDU-ČSL a později TOP 09) prosazovat své zájmy do politické agendy.

Klíčové agendy, jako jsou církevní restituce, otázka financování církví či rodinné a manželské právo, i nadále zůstávají tématy, která ovlivňují nejen politiku, ale také veřejnou debatu. Téma odluky církví a státu, které se objevovalo již v době RČS, získalo nový význam po roce 1989,

zejména v souvislosti s majetkovým narovnáním mezi státem a církvemi. Přestože některé kroky, například církevní restituce, vyvolávaly ve společnosti i mezi politickými stranami intenzivní spory, jednalo se o klíčovou fázi uspořádání vztahů mezi státem a náboženskými společenstvími.

Pokračující sekularizace české společnosti staví náboženská společenství před stále nové výzvy. Ty se netýkají pouze ospravedlnění jejich společenské a kulturní identity, ale i hledání cest, jak v měnícím se společenském prostředí efektivně komunikovat své hodnoty a svým posláním přispívat k veřejnému blahu. Náboženská společenství byla a zůstávají aktivním, byť často kontroverzním subjektem politického a kulturního dění. Přetrvávající společenské napětí ohledně náboženských a církevních záležitostí dokládá nezastupitelnou roli, kterou představuje kulturní a historické dědictví, jež náboženská společenství reprezentují. Studie tak přispívá k pochopení dynamiky vztahů mezi náboženstvím, náboženskými společenstvími, politikou a veřejností. Upozorňuje na dlouhodobé výzvy týkající se role náboženských společenství v moderní demokratické společnosti.

Důkazem trvalosti významu nábožensko-církevních témat a současně impulzem k jejich dalšímu zkoumání budiž Smlouva mezi ČR a Svatým stolcem podepsaná 24. 10. 2024.[68] Smlouva se brzy po svém podpisu premiérem Petrem Fialou (ODS) stala terčem ostrého útoku Pirátů.[69] Ačkoli ji PS i Senát v zimě 2025 schválily,[70] skupina senátorů vedených Adélou Šípovou (Piráti) a Václavem Láskou (SEN21) se obrátila s žádostí o přezkum na Ústavní soud.[71] Ve svém vyjádření pro Ústavní

---

68 Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, „Smlouva mezi Českou republikou a Svatým stolcem," https://mzv.gov.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/mezinarodni_smlouvy/aktualne/smlouva_mezi_ceskou_republikou_a_svatym.html [zveřejněno 24. 10. 2024, cit. 4. 1. 2026].

69 iRozhlas, „Poslanci podpořili smlouvu s Vatikánem. Protestovali pouze Piráti, jednání protáhli na 4 hodiny," https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/poslanci-podporili-smlouvu-s-vatikanem-protestovali-pouze-pirati-jednani_2412200931_mst [zveřejněno 20. 12. 2024, cit. 4. 1. 2026].

70 České noviny, „Senát schválil smlouvu ČR s Vatikánem, žádost o její ústavní přezkum odmítl," https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/2624083 [zveřejněno 23. 1. 2025, cit. 4. 1. 2026].

71 iRozhlas, „Skupina senátorů se obrátila na Ústavní soud. Ten má posoudit, zda je smlouva s Vatikánem lidskoprávní," https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/skupina-senatoru-se-obratila-na-ustavni-soud-ten-ma-posoudit-zda-je-smlouva-s_2503070955_adn [zveřejněno 7. 3. 2025, cit. 4. 1. 2026].

soud pak smlouvu zpochybnil i prezident Petr Pavel: „Smlouva jako celek narušuje výchozí ústavní principy (ústavní charakteristiky) našeho státu jako státu svrchovaného, sekulárního a republikánského.“[72] Za výzkumem vztahu náboženství a náboženských společenství na straně jedné a státu a společnosti na straně druhé tak rozhodně nebyla napsána poslední věta.

**The Dynamics of the Religious and Church Political Agenda in the Democratic Environment of the First Republic and the Post-1989 Period**

*Keywords*: Churches; State; First Czechoslovak Republic; Post-November Period; Secularisation; Political Parties and Movements; Church Restitution; Family and Marriage Law; State and Religious Holidays; Parliament; Government President

*Abstract*: The study deals with the development and dynamics of the religious and church agenda in the free and democratic environment of the first Czechoslovak Republic and after 1989. It focuses on selected topics – the separation of churches from the state, relations between the state and churches, the form of state and religious holidays and changes in family and marriage law, among other things in the context of the existence of the Rokkan cleavage state versus church. In the comparative part, it emphasises the search for continuities and discontinuities in the public activities of religious institutions.

doc. Mgr. Tomáš Jarmara, Ph.D.
doc. PhDr. Martin Jemelka, Ph.D.
Mgr. Ladislav Mrklas, Ph.D.
CEVRO Univerzita
Katedra politologie a mezinárodních vztahů
Jungmannova 17
101 00 Praha
*tomas.jarmara@cevro.cz*
*martin.jemelka@cevro.cz*
*ladislav.mrklas@cevro.cz*

---

72 iRozhlas, „‚Privilegované postavení katolické církve.‘ Smlouva s Vatikánem podle Pavla není v souladu s Ústavou,“ https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/privilegovane-postaveni-katolicke-cirkve-smlouva-s-vatikanem-podle-pavla-neni-v_2505071734_kce [zveřejněno 7. 5. 2025, cit. 4. 1. 2026].